

ДА ПЫТАННЯ АБ САЦЫЯЛІНГВІСТЫЦЫ Ё МОВАЗНАЎСТВЕ

Лебедзева С.В., ст.выкл.

Віцебскі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт,

г. Віцебск, Рэспубліка Беларусь

Рэферат. У артыкуле разгледжана шматаспектнасць працэсу ўзаемадзеяння мовы і грамадства. Найбольшая ўвага звернута на сацыяльную сутнасць мовы, вар'іраванне мовы ў грамадстве, узаемадзеянне моў у шматэтнічнай прасторы.

Ключавыя словы: мова, грамадства, сацыялінгвістыка, семантычная сістэма мовы, стылістычная дыферэнцыяцыя, тэрміналогія, моўная норма.

Мова ўзнікае, развіваецца і існуе як сацыяльны феномен. Яе асноўнае прызначэнне заключаецца ў тым, каб абслугоўваць патрэбы чалавечага грамадства і перш за ўсё, забяспечыць зносіны паміж членамі пэўнага сацыяльнага калектыву. Грамадства – гэта не проста мноства чалавечых індывідаў, а сістэма разнастайных адносін паміж людзьмі, якія належаць да тых ці іншых сацыяльных, прафесійных, палавых і ўзроставых, этнічных, этнаграфічных, канфесійных груп, дзе кожны індывід займае сваё пэўнае месца і ў выніку гэтага выступае носьбітам пэўнага грамадскага статусу, сацыяльных функцый і роляў. Індывід як член грамадства можа быць ідэнтыфікаваны на аснове вялікай колькасці адносін, якія яго звязваюць з іншымі індывідамі. Асабліваці моўных паводзінаў індывіда і яго паводзінаў наогул аказваюцца ў значнай меры абумоўлены сацыяльнымі фактарамі.

Праблема ўзаемаадносін мовы і грамадства ўключае ў сябе шматлікія аспекты, напрыклад, такія як: сацыяльная сутнасць мовы, вар'іраванне мовы ў грамадстве, узаемадзеянне моў у шматэтнічным грамадстве і да т. п. Даследаваннем падобных праблем займаецца такая навука, як сацыялінгвістыка (сацыяльная лінгвістыка), якая ўзнікла на стыку мовазнаўства і сацыялогіі.

Уплыў грамадства на мову адлюстроўваецца, перш за ўсё, у сацыяльнай дыферэнцыяцыі мовы. Яскравым прыкладам такой сацыяльнай дыферэнцыяцыі з'яўляюцца змены, якія адбываюцца ў мове пасля важных гістарычных падзей, калі ў мову пранікае велізарная колькасць новых, сацыяльна афарбаваных слоў, адбываецца змена традыцый літаратурнай мовы, у прыватнасці, нормаў вымаўлення. Уплыў грамадства на мову праяўляецца і ў дыферэнцыяцыі многіх моў на тэрытарыяльныя і сацыяльныя дыялекты (мова вёскі супрацьпастаўляецца мове горада, мове рабочых, а таксама – літаратурнай мове).

Пра сувязь мовы і грамадства сведчыць і факт стылістычнай дыферэнцыяцыі мовы, залежнасць выкарыстання моўных сродкаў ад сацыяльнай прыналежнасці носьбітаў мовы (іх прафесіі, узроўню адукаванасці, узросту) і ад патрэбаў грамадства ў цэлым (пра гэта сведчыць наяўнасць розных функцыянальных стыляў, якія прадстаўляюць мову навукі, справядства, масавай інфармацыі і гэтак далей).

Мова як грамадская з'ява займае сваё, асаблівае месца сярод іншых грамадскіх з'яў і валодае сваімі спецыфічнымі рысамі. Глобальнасць мовы, яе ўключанасць ва ўсе формы грамадскага быцця і грамадскай свядомасці спараджаюць яе надгрупавы і надкласавы характар. Аднак надкласавасць мовы не азначае яе пазасацыяльнасці. Грамадства можа быць падзеленым на класы, але яно застаецца грамадствам, гэта значыць вядомым адзінствам людзей. У той час як развіццё вытворчасці прыводзіць да сацыяльнай дыферэнцыяцыі грамадства, мова выступае як яго найважнейшы інтэгратар. Разам з тым сацыяльная структура грамадства і сацыялінгвістычная дыферэнцыяцыя маўленчай практыкі гаворачых знаходзяць вядомае адлюстраванне ў мове. Агульнанародная мова сацыяльна неаднастайная. Яе сацыяльная структура, гэта значыць склад і значнасць сацыяльных варыянтаў мовы (прафесійнае маўленне, жаргоны, прастамоўі, каставыя мовы і д. п.), а таксама тыпы камунікатыўных сітуацый у дадзеным грамадстве абумоўлены сацыяльнай структурай грамадства. Аднак, пры ўсёй магчымай вастрыні класавых супярэчнасцяў, сацыяльныя дыялекты мовы не становяцца асобымі мовамі.

Мова – гэта з'ява духоўнай культуры чалавецтва, адна з формаў грамадскай свядомасці (разам са штодзённай свядомасцю, мараллю і правам, рэлігійнай свядомасцю і мастацтвам,

ідэалогіяй, палітыкай, навукай). Своеасаблівасць мовы як формы грамадскай свядомасці заключаецца ў тым, што, па-першае, мова, нароўні з псіхафізіялагічнай здольнасцю адлюстроўваць свет, з'яўляецца перадумай грамадскай свядомасці; па-другое, мова ўяўляе сабой семантычны падмурак і ўніверсальную абалонку розных формаў грамадскай свядомасці. Па сваім змесце семантычная сістэма мовы бліжэй за ўсё да штодзённай свядомасці. Пасродкам мовы ажыццяўляецца спецыфічна чалавечая форма перадачы сацыяльнага вопыту (культурных нормаў і традыцый, прыродазнаўчанавуковых і тэхналагічных ведаў).

Своеасаблівасць мовы як грамадскай з'явы, па сутнасці, караніцца ў яе дзвюх асаблівасцях: па-першае, ва ўніверсальнасці мовы як сродку зносінаў і, па-другое, у тым, што мова – гэта сродак, а не змест і не мэта зносінаў; семантычная абалонка грамадскай свядомасці, але не сам змест свядомасці. Мова ў адносінах да духоўнай культуры грамадства супастаўляльная са слоўнікам у адносінах да ўсёй разнастайнасці тэкстаў, пабудаваных на аснове гэтага слоўніка. Адна і тая ж мова можа быць сродкам перадачы палярных ідэалогій, супярэчлівых філасофскіх канцэпцый, незлічоных варыянтаў жыццёвай мудрасці.

Такім чынам, мова выступае як універсальны сродак зносінаў народа. Яна захоўвае адзінства народа ў гістарычнай змене пакаленняў і грамадскіх фармацый, насуперак сацыяльным бар'ерам, – тым самым аб'ядноўваючы народ у часе, у геаграфічнай і сацыяльнай прасторы.

Пэўным чынам у мове могуць адлюстроўвацца дэмаграфічныя змены. Так, напрыклад, моцнае павелічэнне гарадскога насельніцтва ў нашай краіне ў параўнанні з дарэвалюцыйным перыядам пашырыла сферу ўжывання гарадскога кайнэ, у вядомай меры спрыяла пашырэнню сферы ўжытку літаратурнай мовы і абмежавала ўжыванне дыялектнай мовы. У той жа час прыток сельскага насельніцтва ў гарады ў сувязі з развіццём прамысловасці аказаў вядомы ўплыў нават на літаратурную мову.

Насельніцтва больш сталага ўзросту звычайна лягчэй захоўвае асаблівасці дыялекту, тады як моладзь заўсёды ўносіць розныя інавацыі. Скарачэнне колькасці якой-небудзь этнічнай групы заўсёды вядзе да скарачэння сферы ўжывання мовы і скарачэння яе функцый.

На моўны стан можа аказваць уплыў такі фактар, як шматнацыянальны характар дзяржавы. Ва ўсіх шматнацыянальных дзяржавах, амаль, як правіла, вылучаецца якая-небудзь адна мова, якая выступае ў ролі галоўнага сродку зносінаў. Прыкладам можа служыць руская мова ў нашай краіне.

Развіццё прадукцыйных сіл грамадства, тэхнікі, навукі і агульнай культуры звычайна звязана з узнікненнем вялікай колькасці новых паняццяў, якія патрабуюць моўнага выражэння. Развіццё культуры насельніцтва непазбежна стварае ў слоўнікавым складзе кожнай мовы лакуны, якія гаворачыя на дадзенай мове спрабуюць запоўніць усімі даступнымі ім спосабамі. Ствараюцца новыя тэрміны, некаторыя старыя тэрміны атрымліваюць новыя значэнні, незвычайна пашыраецца вобласць спецыяльнай лексікі, вар'іруецца ў залежнасці ад паняццёвага зместу кожнай навукі паасобку. Прыток новай тэрміналогіі разам з тым суправаджаецца знікненнем або адцісканнем да перыферыі некаторых тэрмінаў, якія ўжо не адлюстроўваюць сучаснага ўзроўню развіцця навук.

Агульны ўздым культуры насельніцтва спрыяе пашырэнню сферы ўжытку літаратурнай мовы, што адначасова суправаджаецца звужэннем сферы ўжытку тэрытарыяльных дыялектаў і выклікае істотныя змены ў стане сацыяльных дыялектаў.

Агульнае павышэнне культурнага ўзроўню насельніцтва выклікала такую цікавую з'яву, як пашырэнне пласта нейтральнай лексікі. Пашырэнне пласта нейтральнай лексікі ў наш час адбываецца і за кошт кніжнай і спецыяльнай лексікі. Нейтралізацыя кніжнай лексікі таксама можа быць растлумачаная ўзаемапранікненнем кніжнай і гутарковай стыхіі ў штодзённым-дзелавым стылі гаворкі. Таму ў мове нашых дзён кніжная лексіка вылучаецца ўжо не столькі на базе яе супрацьпастаўлення гутарковай лексіцы, колькі на аснове яе супрацьпастаўлення нейтральнай, агульнаўжывальнай лексіцы мовы газеты, пастаноў, прамоваў і выступаў. Працэсу нейтралізацыі ў першую чаргу падвяргаюцца мнагазначныя словы. З адназначных слоў часцей за ўсё нейтралізуюцца тыя словы, якія не маюць дублетаў і нейтральна гутарковых сінонімаў.

Рост культуры спрыяе павелічэнню функцый літаратурнай мовы, што адначасова суправаджаецца яе больш інтэнсіўнай стылістычнай дыферэнцыяцыяй, з'яўленнем новых разнавіднасцяў вуснай і пісьмовай мовы. Развіццё пісьмовай мовы можа прыкметным чынам

адбіцца нават на структуры мовы. Рознымі даследчыкамі, напрыклад, даказана, што складаназалежныя сказы ва ўсіх мовах атрымліваюць інтэнсіўнае развіццё толькі разам з узнікненнем і развіццём пісьмовай мовы.

Ролю незвычайна магутных сродкаў у распаўсюджванні адзінай літаратурнай мовы выконваюць сродкі масавай інфармацыі.

Пашырэнне функцый літаратурнай мовы і распаўсюджванне яе сярод шырокіх мас насельніцтва выклікае неабходнасць устанавлення адзіных арфаэпічных, арфаграфічных і граматычных нормаў. Мэтанакіраваны ўплыў грамадства (і ў прыватнасці, дзяржавы) на мову, закліканы спрыяць яе эфектыўнаму функцыянаванню ў розных сферах, называецца моўнай палітыкай (часцей за ўсё гэта выяўляецца ў стварэнні алфавітаў або ўдасканаленні правілаў арфаграфіі, спецыяльнай тэрміналогіі, кадыфікацыі і іншых відаў дзейнасці).

Узнікненне разгалінаванай сістэмы моўных стыляў і ўсталяванне моўных нормаў спрыяе развіццю так званай моўнай эстэтыкі, якая выяўляецца ў ахове мовы ці стылю ад пранікнення ў яго ўсяго таго, што парушае стылістычныя або моўныя нормы.

Развіццё культуры натуральна звязана з узмацненнем кантактаў з рознымі краінамі свету, якія маюць на мэце абмен вопытам у самых розных галінах навукі і тэхнікі. На гэтай базе ўзнікае інтэрнацыянальная тэрміналогія. Пераклад тэхнічнай і навуковай літаратуры непазбежна вядзе да з'яўлення ў сацыяльных сферах мовы агульных стылістычных рысаў і асаблівасцяў.

Пытанне пра сувязь мовы і грамадства да гэтага часу застаецца дыскусійным у навуцы. Аднак найбольшае распаўсюджванне атрымаў пункт гледжання, згодна з якім сувязь мовы і грамадства з'яўляецца двухбаковай.

Для падрабязнай характарыстыкі мовы як грамадскай з'явы і выяўлення яе спецыфікі неабходна разглядаць мову ў наступных аспектах:

- 1) спецыфіка абслугоўвання мовай грамадства;
- 2) залежнасць развіцця мовы ад развіцця і стану грамадства;
- 3) роля грамадства ў стварэнні і фарміраванні мовы.

Мова не можа быць абыякавай да сацыяльных у сваёй аснове чляненняў, што ўзнікаюць унутры грамадства, якое абслугоўваецца дадзенай мовай.

Спіс скарыстанай літаратуры

1. Вендина, Т. Н. Введение в языкознание / Т. Н. Вендина. – Москва : Высшая школа, 2001. – 288 с.
2. Мечковская, Н. Б. Социальная лингвистика / Н. Б. Мечковская. – Москва : Аспект Пресс, 1996. – 207 с.
3. Общее языкознание: формы существования, функции, история языка / Под ред. Б. А. Серебренникова. – Москва : Наука, 1970. – 597 с.

УДК 159.9

ИССЛЕДОВАНИЕ НЕВЕРБАЛЬНЫХ КОМПОНЕНТОВ МЫШЛЕНИЯ

Лученкова Е.С.¹, доц., Вечер Л.С.², доц.

¹ *Витебский государственный технологический университет,
г. Витебск, Республика Беларусь*

² *Академия Управления при Президенте Республики Беларусь,
г. Минск, Республика Беларусь*

Реферат. В статье предпринята попытка проанализировать невербальные компоненты мышления. При коммуникативном взаимодействии вербальные контакты дополняются невербальной информацией, тем самым закладывая фундамент полноценного общения. Невербальное поведение является индикатором актуальных психических состояний личности, выступает в качестве показателя статусно-ролевых отношений, отсюда возникает необходимость его исследований.

Ключевые слова: невербальная коммуникация, вербальная речь, язык жестов, мимика, поза, язык чувств, методика, семантический дифференциал.